

Issue XII (2026)

Eleştirel Bir Değerlendirme: M. Önder, *Aigai Sikkeleri*, İstanbul 2026, Ege Yayınları, 277 Sayfa. ISBN: 978-605-6212-58-9

Hüseyin KÖKER

 0000-0003-0784-505X

The entire contents of this journal, *Libri: Journal of Epigraphy, Translation and Review* is open to users and it is an 'open access' journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Libri* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Libri, is a peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal's issue (e.g. Issue XII: January-December 2026). At the end of December 2026 the year's issue is completed. The journal is indexed by Scopus and EbscoHost.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Citation Köker H. 2026, "Eleştirel Bir Değerlendirme: M. Önder, *Aigai Sikkeleri*, İstanbul 2026, Ege Yayınları, 277 Sayfa. ISBN: 978-605-6212-58-9". *Libri* XII, 147-164. DOI: 10.5281/zenodo.23686920

Received: 17.09.2026 | Accepted: 08.10.2026

Available: 27.10.2026

Type: Review Article

Editing: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

Received: 17.09.2026
Accepted: 08.10.2026
Available: 27.10.2026
Type: Review Article

LIBRI
LIBRI XII (2026) 147-164
DOI: 10.5281/zenodo.23686920
www.libridergi.org

**Eleştirel Bir Değerlendirme: M. Önder, *Aigai Sikkeleri*, İstanbul 2026,
Ege Yayınları, 277 Sayfa. ISBN: 978-605-6212-58-9**

A Critical Review: M. Önder, *Aigai Sikkeleri*, İstanbul 2026, Ege Yayınları, 277

Pages. ISBN: 978-605-6212-58-9

Hüseyin KÖKER *

Öz: Bu çalışma, 2026 yılında yayımlanan ve 2004–2016 yılları arasında Aigai kazılarında bulunan sikkeleri konu edinen *Aigai Sikkeleri* başlıklı eseri numismatik yöntem açısından eleştirel bir gözle ele almaktadır. Eserde, kazılarda bulunan toplam 1520 sikkeden kötü durumdaki 400'ü dışında kalan 1120 sikke kataloğa alınmış ve değerlendirilmiştir. Ancak bu değerlendirme numismatik yöntem açısından hatalı ve yetersizdir. Eserde kazı sikkelerine ilişkin yalnızca tanıtıcı bilgiler ve istatistiksel veriler tablo ve listeler eşliğinde sunulmuş, bunlara Aigai kent sikkelerine ilişkin genel bilgiler eklenmiştir. Sikkeler yalnızca genel bilgiler ışığında değerlendirilmiş, buluntu yerleri ve kazı bağlamı hesaba katılmamıştır. Definelerle ilgili olarak ise yalnızca bilgi verilmiş, defineler ayrıca değerlendirilmek yerine kataloğa dâhil edilerek bağlamlarından koparılmıştır. Esasen bütün bunlar, “*sikkelerin tanıtılması ve istatistiksel verilerinin sunulması*” şeklinde özetlenen çalışma amacıyla uyumludur. Ne var ki kazı sikkelerini ele alan bir çalışmanın, sikkeleri yalnızca teşhis edip tanımlamakla kalmayıp arkeolojik ve tarihsel bağlamları içinde değerlendirmesi ve böylece bulundukları kentin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihine ışık tutması beklenir. Bu eser ise bütün bunları göz ardı ettiği için salt bir katalog olmanın ötesine geçememiştir.

Anahtar sözcükler: Aigai, Aigai Sikkeleri, Kazı Sikkeleri, Hellenistik Sikkeler, Roma Eyalet Sikkeleri, Roma İmparatorluk Sikkeleri, Bizans Sikkeleri

Abstract: This study critically examines, from the standpoint of numismatic method, the work entitled *Aigai Sikkeleri* (*Coins of Aigai*), published in 2026, which presents the coins found during the excavations at Aigai between 2004 and 2016. Of the 1,520 coins recovered, 1,120 were catalogued and evaluated, while the remaining 400 were excluded because of their poor condition. This evaluation, however, is flawed and inadequate in terms of numismatic method. The work provides only descriptive information and statistical data on the excavation coins, presented in tables and lists, supplemented by general information on the coinage of Aigai. The coins are assessed only in general terms, and their find spots and excavation contexts are not taken into account. The hoards are merely described; rather than being evaluated separately, they are incorporated into the catalogue and thus removed from their context. All of this is, in fact, consistent with the stated aim of the study, which may be summarized as “*introducing the coins and providing statistical information about them*”. A study of excavation coins, however, is expected not only to identify and describe the coins but also to evaluate them within their archaeological and historical context, and thereby to shed light on the social, cultural, and economic history of the city in which they were found. By disregarding these aspects, the work does not go beyond a mere catalogue.

Keywords: Aigai, Coins of Aigai, Excavation Coins, Hellenistic Coins, Roman Provincial Coins, Roman Imperial Coins, Byzantine Coins

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, Isparta, Türkiye. huseyinkoker@gmail.com | 0000-0003-0784-505X

Giriş

Son yıllarda artan numismatik çalışmalar hepimizin malumudur ki bu oldukça olumlu bir gelişmedir. Ancak ne yazık ki, yapılan çalışmaların bazılarının numismatik yöntem ve dolayısıyla da bilimsel açıdan oldukça yetersiz olmaları bu olumlu gelişmenin tam tersi bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, *Aigai Sikkeleri* başlığını taşıyan eser de ne yazık ki barındırdığı hata ve eksikliklerle numismatik yöntem açısından son derece yetersizdir. Bu doğrultuda, kitapta tespit edilen hata ve eksiklikleri numismatik yöntem gereği genel hatlarıyla ele alarak örneklerle açıklamaya çalışacağım.

Ülkemizde, yürütülen yerli kazılarda elde edilen sikke buluntuları (tekil ve toplu buluntular/defineler) maalesef onlarca yıldır ihmal edilmiş bir konudur. 21. yüzyıl öncesinde az da olsa bu alanda yapılmış çalışmalar olmakla birlikte özellikle bu tarihten sonra söz konusu çalışmalarda bir artış gözlemlenmektedir (lisans üstü tezler ve makaleler). Ancak henüz herhangi bir kazıda ele geçen sikkeleri bütüncül bir biçimde inceleyerek numismatik yöntem çerçevesinde değerlendiren monografik bir eser yayımlanmış değildir¹. Buna karşın ülkemizde yürütülen az sayıdaki yabancı kazının sikke buluntularının ise büyük oranda monografi şeklinde yayımlandıkları görülmektedir². Hiç kuşkusuz *Aigai Sikkeleri* başlığını taşıyan eser de bu bağlamda değerli bir çabaya işaret etmektedir. Fakat, numismatik yöntem açısından barındırdığı hata ve eksiklikler nedeniyle elde edilen (veya edilmesi beklenen) bilimsel sonuçlar açısından son derece yetersizdir. Ayrıca belirtmek isterim ki aşağıda değinilecek hususlar, eserin odağındaki *Aigai kazı sikkeleri* örneği üzerinden ele alınmakla birlikte genel olarak tüm kazı sikkeleri için geçerlidir. Öte yandan, bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, *Aigai kazılarında* bulunan sikkelerin numismatik yöntem çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi elzemdir. Söz konusu hata ve eksiklikler aşağıda ele alınmaktadır.

Kitap iki ana bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde “Giriş”, “*Aigai’nin Sikkeciliği*”, “*Aigai Sikkeleri Üzerinde Görülen Yönetici İsimleri Listesi*”, “*Aigai’da Adına Sikke Basılmış Roma İmparatorları ve Aile Bireyleri*”, “*Kazıda Ele geçen Sikkelerin Orijinleri, Özellikleri ve Sayıları*”, “*Kazıda Ele Geçen Aigai Sikkeleri*”, “*Toplu Olarak Ele Geçen Sikkeler*”, “*Kazıda Sikkesi Ele Geçen Roma İmparatorları, Aile Bireyleri Listesi ve Sikke Sayıları*”, “*Kazıda Sikkesi Ele Geçen Roma İmparatorları, Aile Bireyleri Listesi ve Sikke Katalog Numaraları*” ve “Sonuç” başlıkları altında *Aigai sikkeleri* ile kazılarda ele geçen sikkeler ile ilgili, liste ve tablolarla desteklenen genel bilgiler verilmektedir (s. 21-50). İkinci bölüm ise kazılarda ele geçen ve kronolojik olarak MÖ 4. ile MS 13. yüzyıllar arasına tarihlenen sikkelerin

¹ Türkiye’de yürütülen yerli kazılarda ele geçen sikke buluntularına ilişkin çalışmalardan bazıları için bk. Tekin 1993: 29, 36-58. Elbette bu çalışmanın ardından, ilgili alanda pek çok çalışma yayımlanmıştır; ancak bunların tümünü burada sıralamak mümkün değildir. Bu nedenle bu tür çalışmalara, metinde yeri geldikçe karşılaştırma amacıyla ayrıca değinilecektir.

² Didyma (Baldus 2006), Sardes (DeRose Evans 2018), Amorion (Katsari v.d. 2012) ve Hierapolis (Travaglini & Camilleri 2004) kazılarında elde edilen sikke buluntularını konu alan çalışmalar bunlara örnek olarak verilebilir.

bir kataloğundan oluşmaktadır (s. 51-256).

Kitabı elimize aldığımızda karşımıza çıkan ilk sorun başlığıyla ilgilidir. Kitabın başlığı kapakta yalnızca “*Aigai Sikkeleri*” olarak belirtilirken, iç kapakta bu kez “*Aigai Sikkeleri 2004-2016 Buluntuları*” olarak belirtilmektedir. Buna göre ilk başlık Aigai kenti tarafından basılan sikkelere işaret etmektedir ki bu da kitabın kent sikkelerinin ele alındığı bir monografi olduğunu çağrıştırmaktadır. Buna karşın ikinci başlıkta bu kez kapaktaki başlığa ek olarak “*2004-2016 Buluntuları*” ibaresi eklendiği görülmektedir. Buna göre de kentte söz konusu yıllar arasında yürütülen kazılarda bulunan sikkelerin de konu edildiği anlaşılmaktadır. Ancak burada yine bir anlam karmaşası vardır, ki bu da başlıkta hem “*Aigai Sikkeleri*” hem de “*2004-2016 Buluntuları*” tanımlamalarının kullanılmasıdır. Halbuki, kitabın içeriğinde hem Aigai kenti sikke basımları hem de kazılarda bulunan sikkeler konu edinildiği için başlık “*Aigai Sikkeleri ve 2004-2016 Yılları Aigai Kazıları Sikke Buluntuları*” olarak daha açık ve anlamlı bir şekilde oluşturulabilirdi.

Kataloğa İlişkin Hususlar

Sikke Teşhisi, Tanımlama ve Sikkelerin Sınıflandırılması

Kazı sikkelerinin sınıflandırılması, katalog formatı ve kitabın bölümleri hakkında bilgilerin verildiği “*Giriş*” bölümünde (s. 21-22), kazılarda bulunan toplam 1520 adet sikkeden 1120 adedinin kataloğa alındığı ve bozulma nedeniyle “*çok kötü durumda*” olan 400’ünün ise kataloğa dahil edilmediği belirtilmektedir. Ayrıca teşhis ve tanımlamaları yapılabilen ve/veya yapılamayan sikkelerin katalogda “*Grek*”, “*Roma*”, “*Bizans*” ve “*Tespit Edilemeyenler*” başlıkları altında toplandığı ifade edilmektedir (s. 21). Bu bilgiler doğrultusunda önce kataloğa alınmayan, ardından da kataloğa alınan sikkelere ilişkin gözlemlediğim bazı önemli noktalara değinmek istiyorum.

Kataloğa alınmayan sikkeler için belirtilen bu “*çok kötü durum*” nedir? Bu ifade, sikkelerin aşınmalarının kimyasal olarak bozulması nedeniyle teşhis edilemeyecek ölçüde tahrip olduğu anlamına mı gelmektedir? Yoksa sikkeler aşırı ölçüde bir yıpranmaya mı uğramıştır? Bu ikinci durumda, ön ve arka yüzlerinde herhangi bir betim görülemese bile, en azından sikkelerin hangi döneme ait olduğu çoğunlukla belirlenebilir. Bu konularda herhangi bir açıklama yapılmadığı için kataloğa alınmayan 400 sikkenin fiziksel durumu belirsizliğini korumaktadır. Buna karşın, katalogdaki bazı sikkelerin ön veya arka yüzlerinin fiziksel durumu için “*aşınmış*”, “*aşınmış, belirsiz*” veya “*belirsiz, aşınmış*”, “*bozuk, belirsiz*”, “*belirsiz*”, “*tamamen aşınmış*”, “*seçilmiyor*” ve “*kanserli*” gibi, sonuncusu dışında genel olarak benzer anlamlara gelen farklı tanımlamalar kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu sikkelerin fotoğraflarına bakıldığında ise bunların aşırı yıpranmış olması nedeniyle üzerlerindeki betimlerin büyük ölçüde ya da tamamen silindiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan, kataloğa alınmayan bir sikke ile ilgili olarak yazarın yaptığı bir açıklama dikkat çekicidir. Yazar, Aigai otonom serileri hakkında genel bilgilerin verildiği bölümde (s. 38) ‘Athena başı/Zeus’ tipini taşıyan bir sikkenin (Kazı Env. No. AİG.06.s63) arka yüzünün aşınmış

olduğu için teşhis edilemediği, fakat ön yüzünde yer alan Athena başının tanımlandığı ve hatta bu sikkenin sözü edilen Aigai otonom serisinin B varyasyonuna ait olabileceği de saptanmışken katalog dışı bırakıldığı ifade edilmiştir³. Görüldüğü gibi tek bir sikke için de olsa bu açıklama söz konusu bu 400 adet sikkenin tümünün gerçekten teşhis edilemeyecek durumda olup olmadıkları hususunda ciddi şüpheler doğurmaktadır. Eğer kataloğa alınmayan sikkeler arasında böyle başka örnekler varsa (ister teşhisi yapılabilsin ister yapılamasın) bu durum, katalogun eksik ve istatistiki verilerin ve nihayetinde katalogun değerlendirilmesiyle varılacak sonuçların hatalı olmasına yol açacaktır.

Kataloğa alınan sikkelere gelince, yukarıda da belirtildiği gibi katalogda 1120 sikke yer almakta ve bunlar dönemlerine göre “Grek Sikkeleri” (s. 51–206, kat. no. 1–954), “Roma Sikkeleri” (s. 207–223, kat. no. 955–1006), “Bizans Sikkeleri” (s. 225–239, kat. no. 1007–1046) ve “Tespit Edilemeyenler” (s. 241–256, kat. no. 1047–1120) başlıkları altında sıralanmaktadır. Burada, “Grek Sikkeleri” tanımlamasına ve bu başlık altındaki sikkelerin sınıflandırılmasına ilişkin önemli bir hususu dile getirmek istiyorum. Bu, ne yazık ki ülkemizde yapılmış bazı çalışmalarda da karşımıza çıkan bir sorundur. Katalogda kullanılan “Grek Sikkeleri” başlığı otonom, krallık ve Roma Eyalet (ya da Şehir) sikkelerini kapsamaktadır (s. 51–206, kat. no. 1–954). Bu haliyle *SNG (Sylloge Nummorum Graecorum)* ciltlerindeki formatın örnek alındığı görülmektedir. Ancak *SNG* ciltlerinde böyle bir başlık kullanılmamaktadır. Numismatik terminolojide bu tanımlama MÖ 7. yüzyıl ile MÖ 27 yılı arasında darp edilen sikkeleri karşılamaktadır. Otonom şehir sikkeleri, Pers sikkeleri ve Hellenistik krallık sikkeleri bu kapsama dâhildir. Dolayısıyla Roma İmparatorluk Dönemi’nde Roma egemenliğine tabi şehirlerin darp ettirdikleri sikkelerin de bu başlık altında sınıflandırılması doğru değildir. Zira bunlar Roma Eyalet sikkeleri (*Roman Provincial coins*) ya da ülkemizde yaygın olarak kullanılan adıyla Roma Şehir sikkeleridir. Eserde kullanılan bu başlık ve dolayısıyla sikkelerin bu şekilde sınıflandırılması, olasılıkla Roma Eyalet/Şehir sikkelerinin “Greek Imperial coins” olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu tanımlama ise 1992 yılında yayımlanan *RPC*’nin (*Roman Provincial Coinage*) ilk cildiyle büyük oranda terk edilmiştir⁴. Buna ek olarak, “*Kazıda Ele Geçen Aigai Sikkeleri*” başlığı altında kazılarda bulunan 577 adet Hellenistik ve 74 adet Roma İmparatorluk Dönemi Aigai sikkesi dönemlerine göre “*Otonom Sikkeler*”, “*Yarı Otonom Sikkeler*” ve “*İmparator ve Aile Bireyleri Sikkeleri*” alt başlıkları altında değerlendirilmektedir, ki katalogda böyle bir sınıflandırma kullanılmamıştır (s. 35–44)⁵. Burada açık-

³ Önder 2026, 38 dn. 34.

⁴ Roma Şehir sikkeleri ve söz konusu tanımlamalarla ilgili olarak bk. Jones 1963; Butcher 1988; Weiss 2005; Tekin 2025, 367–369; *RPC* 1.

⁵ Bu kısımda kazılarda bulunan Aigai sikkelerinin sayıları verildikten sonra tarihlendirme sorununa değinilmekte ve nedense yalnızca monogramlı ve monogramsız örnekleri olan “Apollon/Keçi başı” ve “Athena/Zeus” tipli Hellenistik Dönem bronz serilerinin tarihlendirilmesine ilişkin görüşler aktarılarak bir

lık getirilmesi gereken durum, Roma Şehir sikkelerinin sınıflandırılmasında kullanılan tanımlamalardır. “Yarı Otonom Sikkeler” tanımlaması “Pseudo-autonomous” tanımlamasının Türkçe karşılığıdır ve pek çok şehir tarafından basılan ve ön yüzünde imparator veya hanedan üyelerinin başlarının/büstlerinin yerine tanrı, tanrıça, hero (kahraman) veya personifikasyon başlarının/büstlerinin yer aldığı bronz serileri ifade etmektedir, ki bu tanımlama araştırmacılar tarafından da kabul edildiği üzere söz konusu sikkelerin karakterini tam olarak karşılamamaktadır⁶. Ancak, henüz tam anlamıyla bu sikkeleri karşılayacak daha doğru bir tanımlama bulunamadığı için kullanılmaya devam etmektedir. Buna karşın, “İmparator ve Aile Bireyleri Sikkeleri” tanımlamasıysa ön yüzlerinde imparator ve hanedan üyelerinin başlarının/büstlerinin yer aldığı Roma Şehir sikkelerini ifade etmektedir. Genel olarak bakıldığında söz konusu başlıklar yanlış değildir ancak konuya uzak olan araştırmacı/okuyucu için oldukça yanıltıcı olacaktır. Dolayısıyla da belki Roma Şehir sikkeleri için konunun uzmanı numismatların tercih ettiği genel tanımlamaları kullanmak daha doğru olacaktır kanısındayım.

Kataloğa ilişkin söylenmesi gereken diğer bir husus ise “Grek Sikkeleri” (s. 51-206 kat. no. 1- 954) başlığı altında sıralanan ve teşhisinden emin olunmamakla birlikte “?” ile belirtilen bazı Roma şehir sikkeleri ile “Tespit Edilemeyenler” (s. 241-256 kat. no. 1047-1120) başlığı altında sıralanan sikkelerin bazılarının lejantları okunsun ya da okunmasın aslında teşhis edilebilmekte olduğudur. Bu durumu birkaç örnekle açıklamak sikkeler ile ilgili detaylı inceleme ve araştırmanın yapılmamış olduğunu ortaya koyması bakımından yeterli olacaktır. Örneğin kat. no. 44-47 Pergamon’a ait sikkeler olmasına rağmen “Pergamon?” başlığı altında sıralanmışlardır⁷. Öyle ki kat. no. 46’nın ön yüzünde görülen kontrmark (sağa dönük Asklepios büstü), yazarın referans olarak kullandığı “RPC online 3, 1717” altında listelenen bir örnekte de⁸ görülürken, aynı şekilde kat. no. 47’nin ön yüzündeki kontrmark da (sağa dönük Caracalla büstü) yine referans olarak kullanılan “RPC Online 4, 3243 (Geçici)”⁹ örneğinin ön yüzünde de görülmektedir. Söz konusu sikkelerin fiziki durumlarının iyi olmaması nedeniyle lejantları tam olarak okunamasa da ön ve

tarihlendirme önerisinde bulunulmakta (s. 35) ve ardından yukarıda belirtilen alt başlıklar altında sikkelere ait bilgiler ile tarihlendirme önerileri değerlendirilmektedir. Sikkelerin tarihlendirilme yöntemine ilişkin sorunlara ilerleyen sayfalarda değineceğim.

⁶ “Pseudo-Otonom” tanımlamasıyla ilgili olarak bk. Johnston 1985; Bennett 2017; Watson 2017.

⁷ Kat. no. 44: “Germanicus başı s./Durusus başı s.” (RPC I, 2367. Kat. no. 45: “Britannicus başı s. Nero başı s.” (RPC I, 2371). Kat. no. 46: “Tetrastylös tapınak içinde Zeus Philios ve Traianus/ Tetrastylös tapınak içinde Tanrıça Roma ve Augustus” (RPC III, 1717). Kat. no. 47: “Commodus büstü s./Biga üzerinde Commodus” (RPC 4, 3243 (temp.)).

⁸ RPC III, 1717.9 (Söz konusu bu sikke Paris Delepierre koleksiyonunda yer almaktadır: SNG Paris Mysia, 2080). Asklepios büstü betimli kontrmark için bk. Howgego 1985, 104 no. 4.

⁹ Söz konusu sikke tek bir örnekle temsil edilmekle birlikte Pergamon kazılarında bulunmuştur (Voegtli 1993, 33 no. 391). Caracalla büstü betimli kontrmark için bk. Howgego 1985, 118 no. 70. Ayrıca belirtmek gerekir ki yazarın bu sikke için kullandığı referans hatalıdır. Doğrusu şu olmalıdır: RPC IV.2, 3243 (temporary). Ayrıca yazarın RPC VI.2 referans kaynağını eserin tümünde yanlış olarak RPC online 4 (geçici) şeklinde kullandığını da belirtmek gerekmektedir.

arka yüz tipleri ile kontrmarklar bu sikkelerin Pergamon kentine ait olduğunu göstermektedir ve dolayısıyla “*Pergamon?*” başlığına gerek yoktur. Bir başka örnekte; kat. no. 1060 bir Aigai sikkesi¹⁰ iken, yazarın da belirttiği gibi ön yüzü “*RPC Online 4, 2602 (geçici)*” örneği ile aynı kalıp olması ve arka yüz tipinin (Apollon) aynı olmasına rağmen lejant tam olarak okunamadığı için “*Tespit Edilemeyenler*” başlığı altına alınmıştır. Diğer bir örnek ise, tümü aynı ön ve arka yüz tipini ve okunduğu kadarıyla üçü aynı ön yüz lejantını taşıyan aynı birimdeki altı adet sikke¹¹ yine aynı başlık altına alınmıştır (s. 247-248 kat. no. 1072-1074, 1076-1078). Halbuki bu sikkeler Pergamon kentine aittir. Benzer şekilde yedi adet Roma İmparatorluk sikkesi (s. 255-256 kat. no. 1112-1114, 1116-1119), ön yüzdeki büstten de açıkça anlaşıldığı üzere, II. Claudius’a ait olmasına rağmen yine aynı başlık altına alınmıştır. Söz konusu sikkelerin ilk örneği (kat. no. 1112) aslında verilen “*RIC V/1, 218 no. 94*” referansıyla doğru bir şekilde teşhis edilmesine rağmen “?” ile II. Caludius başlığı altında verilmiştir. Bu sikke, “sağa dönük ışın taçlı II. Claudius başı/Sceptre ve sopa tutan sola dönük Providentia” tipini taşımaktadır ki arka yüzdeki betim “*tanrıça*” olarak belirtildiği gibi elinde tuttuğu sopa da “*sopa(cop)*” şeklinde tanımlanmıştır. Burada kullanılan “*cop*” tanımlaması, referans kaynakta bu nesne için kullanılan “*baton*” teriminin Türkçe karşılıklarından birisidir; ancak Türkçe numismatik terminolojide bu nesne için “*cop*” yerine “*sopa*” teriminin kullanılması daha uygundur. İkinci ve üçüncü örneklerin (kat. no. 1113-1114) arka yüzlerinde görülen ateş sunağı ile kısmen okunabilen arka yüz lejantları, ki “[*CONSECRATIO*]” şeklinde belirtilmiştir, doğru tespit edilmiş olsa da herhangi bir referans belirtilmeden, “*MS 3. yüzyıl?*” başlığı altında sıralanmışlardır¹². Diğer sikkeler de (kat. no. 1115-1119) ön yüzlerdeki portrelerden anlaşıldığı üzere yine II. Claudius’a aittirler ancak yine “*MS 3. Yüzyıl?*” başlığı altında verilmişlerdir (arka yüz tiplerinin teşhisi, en azından, fotoğraflar üzerinden pek mümkün değildir). Halbuki sözü edilen bu sikkeler bu “*Tespit Edilemeyenler*” değil fakat katalogdaki ilgili kısımlarda ilgili başlıklar altında sıralanmalıydı.

Bu noktada söz konusu teşhis edilemeyen sikkelerin teşhisine yardımcı olacak önemli bir hususa değinmekte de yarar vardır ki bu da sikkeler üzerinde görülen kontrmarklardır. Katalogda (“*Tespit Edilemeyenler*” kataloğu da dahil) kontrmarklı pek çok sikke göze çarpmaktadır. Bu kontrmarkların teşhisleri büyük oranda “?” ile belirtilmiştir. Fakat, fotoğraflardan görülebildiği kadarıyla bunların pek çoğunun teşhisi, kanımca mümkündür. Öte yandan, Roma şehir sikkeleri için önemli bir veri oluşturan kontrmarklardan yalnızca birisi için Howgego’nun anıtsal eseri *GIC (Greek Imperial Countermarks)*¹³ referans olarak kullanılmıştır (kat. no. 856). Öyle ki

¹⁰ Kat. no. 1060: “Marcus Aurelius büstü s./Apollon” (*RPC IV.2, 11417 (temporary)*).

¹¹ Söz konusu sikkeler “Senato büstü s.; ΘEON CYNKATON/Roma büstü s., ΘEAN PΩMHN” tipini taşımaktadır (*RPC I, 2374*).

¹² Söz konusu sikkeler Cyzicus darphanesinde basılmıştır. Ancak arka yüz kesimi okunamadığı için kesin bir refeans vermek mümkün değildir. Karşılaştırma için bk. *RIC V.2, 233 no.259-264*.

¹³ Howgego 1985.

“*Tespit Edilemeyenler*” kataloğunda yer alan sikkeler üzerindeki kontrmarkların teşhisi bu sikkelerin hangi şehirlere ait olabileceklerinin saptanması yönünde çok önemli bir veri sunmaktadır. Fakat ne yazık ki *GIC* referans kaynağı gereği gibi kullanılmamıştır.

Sikkelerin teşhisi hususunda değinilen noktalar ve verilen birkaç örnek, teşhisi yapılamayan pek çok sikkenin aslında kesin veya olası teşhisinin yapılabileceğini göstermektedir. Olası bir teşhis yapılsa bile bu, katalogda pek çok örneği olduğu gibi, “?” ile ilgili yerde (örneğin, *Aigai* kenti sikkeleri ile benzerliği varsa bu başlık altında) sıralanabilirdi. Öte yandan, teşhisinden emin olunamasa bile söz konusu sikkeler, buradaki gibi ayrı bir başlık altında katalog oluşturmak yerine, tüm katalogda bir bütünlük sağlamak ve bir bakışta sikkelerin dönemsel dağılımının kolayca anlaşılmasını sağlamak adına ‘Teşhis Edilemeyen’ alt başlığıyla ait oldukları dönem kataloğunun sonuna eklenebilirlerdi.

Hazırlanan katalog için son olarak sikke tanımlamaları ve referans kaynak kullanımı hususunda da bazı noktalara değinmek yerinde olacaktır. Numismatik yöntem gereği katalogdaki sikke tanımları envanter fişi/defteri tanımlamalarından ziyade kısa ve anlaşılır olmalıdır¹⁴. Bu bağlamda, genel anlamıyla katalogdaki sikke tanımlamaları anlaşılır olmakla birlikte kullanılan ifadelerin bazıları ile sikkelerin fiziki durumlarına (yukarıda belirtilmişti) yönelik bazı tanımlamalar ve bazı lejantların yazılış biçimlerinde tam bir bütünlük olmadığı, bunlara ek olarak da bazı imparator isimlerinin yazılışlarının da hatalı olduğu görülmektedir. Bu hususlara bir göz atalım.

Bazı sikke tanımlamalarında, baş/büstlerde görülen defne çelengi yalnızca “*çelenk*” olarak ve bazı figürlerin elinde tuttukları bereket boynuzu “... *kolunda bereket boynuzu*” şeklinde hatalı belirtilmiştir. Bir başka durum da Herakles’in elinde tuttuğu savaş aletinin tanımıyla ilişkilidir ki bazı Türkçe yayınlarda da olduğu gibi, katalogda “*lobut*” olarak tanımlanmaktadır (İngilizce yayınlarda ‘club’ olarak kullanılmaktadır). Bu isim, bir savaş aletinden ziyade Herakles’in sopasının şeklinden dolayı Türkçede bu şekilde kullanılmaktadır ki kısa, kalın ve düz sopa anlamına gelmektedir. Ancak, bir savaş aleti olması nedeniyle bunun ‘lobut’ değil ‘gürz’ olarak tanımlanması kanımca daha doğrudur. Öte yandan sikkeler üzerinde görülen lejantların yazılış biçimlerine bakıldığında, katalogun genelinde lejantların numismatik yönteme uygun olarak belirtildiği görülmektedir. Fakat bazı örneklerde okunamayan lejantlar “[.]” (kat. no. 696), “[... *KAI T AI AΔI*]” (kat. no. 697), “----- *VHPOC*...” (kat. no. 702), “[*YHROC* ...]” (kat. no. 703) veya “[...?]” (kat. no. 865) gibi farklı biçimlerde ve numismatik yönteme uygun olmayan biçimde (belki de gözden kaçtığı için düzeltilmeden) belirtilmiştir.

¹⁴ Belirtmek gerekir ki, Türkçe numismatik yayınlarda kullanılan terminoloji bağlamında bir bütünlük oluşturulması bakımından da özellikle *SNG Turkey/Türkiye* ciltlerinde kullanılan yöntem tercih edilebilir. Aynı şekilde Roma İmparatorluk ve Bizans sikkeleri için *RIC* ve *DOC* ciltleri örnek alınabileceği gibi ülkemizde yayımlanmış bazı müze katalogları da örnek alınabilir. Örneğin bk. Sancaktar 2020; Uğuz 2026; Tekin 1999; Demirel Gökalp 2009.

Katalogda sikkelere ilişkin verilmesi gereken bilgilerden birisi de hiç kuşkusuz sikke üretimine ilişkin önemli bir bilgi sağlayan kalıp yönüdür ki katalogda bu bilgi göz ardı edilerek hiçbir sikkenin kalıp yönü belirtilmemiştir. Halbuki yazarın da referans olarak kullandığı numismatik kaynakların tümünde kalıp yönleri belirtilmektedir.

Son olarak da katalogda kullanılan referanslara ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Görüldüğü üzere yazar, pek çok farklı koleksiyona ait katalogu tarayarak incelediği sikkelerin hangi koleksiyonlarda da yer aldığını tespit ederek bunlara referans vermiştir. Bu numismatik yöntem gereği doğru bir yaklaşımdır elbette. Ancak yazarın sıklıkla referans verdiği, asıl itibarıyla koleksiyonerler için hazırlanmış birer el kitabı niteliği taşıyan ve bazılarında sikkelerin piyasa değerlerinin belirtildiği, D. R. Sear ve H. A. Seaby tarafından yayına hazırlanan kataloglar, bilimsel numismatik yayınlarda referans kaynak olarak tercih edilmeyen, kullanılmayan kaynaklardır¹⁵.

Katalogdaki Sikkelerin Değerlendirilmesine İlişkin Hususlar

Aigai kazılarında bulunan sikkelerin katalogunu içeren bu eserin katalog kısmına ilişkin değinilen bu hususların ardından, oluşturulan katalogun, yani kazılarda bulunan sikkelerin, değerlendirmesine yönelik de önemli bazı hususlara parmak basmak yerinde olacaktır. Tekil veya define buluntuları olarak iki gruba ayırabileceğimiz kazı sikkeleri, burada incelenen eser ve ülkemizde pek çok örneği görülen ‘... müzesinden bir grup sikke’ benzeri bir başlık altında hazırlanan lisans üstü tez veya makale şeklindeki çalışmalarda olduğu gibi bir müze koleksiyonunda yer alan bir grup sikkenin tanıtılmasının ötesinde numismatik yöntem gereği çok daha geniş ve yoğunluklu bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken bir buluntu grubunu oluşturmaktadır. Öyle ki bu buluntu grubu, ancak numismatik yöntem gereği sorulan doğru sorularla ortaya çıkarılabilecek, arkeolojik ve tarihi konteksti bağlamında bulunduğu kentin sosyal ve kültürel tarihi ile ekonomisi hakkında pek çok önemli bilgiyi barındırmaktadır. Bu bağlamda burada incelenen eserde, içeriğini oluşturan ve yukarıda verilen başlıklar çerçevesinde Aigai sikkeleri (Aigai’de yürütülen kazılarda bulunmuş ve yayımlanmış veya yayımlanmamış müze ve özel koleksiyonlar ile müzayede kataloglarındaki Aigai otonom ve Roma şehir sikkeleri) ile kazılarda bulunan sikkeler, bunlara ait liste ve tablolar eşliğinde kısaca tanıtılmıştır. Ancak, yazarın da belirttiği gibi, bu durum eserin hazırlanma amacına uygun olsa da numismatik yöntem gereği kazı sikkelerini konu edinen bir çalışmadan beklenen pek çok husus göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda, eserin “Sonuç” bölümünde, kazılarda ele geçen en erken ve geç sikkeler ile MÖ 4-1. yüzyıllar ile Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen sikke sayılarındaki yoğunluk ve ele geçen yabancı sikkeler bağlamında, söz konusu dönemlerde Aigai’nin hangi kentlerle ticari olarak bir ilişki içinde olduğu bilgileri verilmekte ve son olarak da Bizans sikkelerinin hangi imparatorlara ait oldukları ve sikke sayılarına ilişkin bilgiler verilmektedir. Görüldüğü gibi

¹⁵ Yazar bu kaynakları RCV I, RCV II, RCV III, RSC II, RSC IV, SBCV, SGCV I, SGCV II, SGIC V kısaltmalarıyla kullanmıştır.

ulaşılan sonuçlar bilimsel açıdan son derece yetersizdir. Şimdi, numismatik yöntem gereği sikkelerin değerlendirilmesi hususundaki eksikliklere değinerek aslında ne gibi sonuçlar elde edilebileceğine bir göz atalım.

Sikkelere İlişkin Bilgiler ve Sikkelerin Tarihlendirilmesi

Eser konu kazı sikkelerinin geneli değil fakat yalnızca Aigai'nin otonom ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde darp ettirdiği sikkeler üzerine çok kısa bir değerlendirme yapılmış olduğuna yukarıda değinilmişti. Burada, yapılan bu kısa değerlendirmede göz ardı edilen fakat numismatik değerlendirme açısından son derece önemli bazı noktaları hatırlatmak yerinde olacaktır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Sikkelerin kalıp yönleri, kontrmarklar, sikke birimleri. Ayrıca söz konusu sikkelerin tarihlendirilmesine ilişkin de bazı hususlar üzerinde durmak gerekliliği vardır.

Sikke üretimine ilişkin önemli bir veri oluşturan sikkelerin kalıp yönlerinin katalogda verilmediğine yukarıda değinilmişti. Dolayısıyla sikkelere ilişkin değerlendirmelerde de bu noktaya hiç değinilmediği görülmektedir.

Diğer bir husus olan hem otonom hem de Roma şehir sikkeleri üzerindeki kontrmarklar ise katalogda teşhis edilebildikleri ölçüde belirtilmiş fakat, yukarıda da değinildiği üzere bunlara ilişkin gerekli referanslar verilmediği gibi herhangi bir açıklama ve değerlendirme de yapılmamıştır. Otonom sikkeler için belirtmek gerekirse, söz konusu kontrmarkların neler olduğu belirtmekle birlikte hangi kentlere ait oldukları hususu göz ardı edilmiştir¹⁶. Ayrıca, eserde yalnızca Aigai sikkelerine ilişkin bilgiler verildiği göz önüne alındığında söz konusu sikkeler (elbette aslında tüm diğer otonom sikkeler üzerindeki de) üzerinde yer alan kontrmarklara ilişkin bazı sorular cevapsız kalmaktadır. Aigai otonom sikkeleri üzerindeki bu kente mi yoksa başka bir kente mi aittir? Bu kontrmarkların vurulma amacı nedir? Acaba bunlar, birimleri farklı yeni serilerin tedavüle girmesi nedeniyle eski serilerin de aynı birim olarak tedavül etmelerini sağlamak için mi vuruldular? Kazılarda bulunan yabancı kent sikkeleri üzerindeki kontrmarklar acaba Aigai kentine mi aittir? Tüm bu sorular, cevaplandığı takdirde son derece önemli bilgilere ulaşılmasını sağlayacakken, ne yazık ki göz ardı edilerek, ardında büyük bir soru işareti bırakmıştır.

Bir başka husus da değerlendirilen sikkelerin birimlerinden bir seri dışında bahsedilmemesidir. Kentin sikkelerinin ele alındığı “*Kazıda Ele Geçen Aigai Sikkeleri*” başlığı altında incelenen tüm serilerin en hafif ve en ağır ölçüleri verilerek ağırlıkları belirtilmiş olmasına rağmen, yalnızca

¹⁶ “*Otonom Sikkeler*” başlığı altında incelenen Aigai kentine ait “Apollon başı/Keçi” tipini taşıyan serinin bazı örneklerinin ön yüzünde lyra ya da kithara ve kartal, “Athena başı/Zeus” tipini taşıyan serinin bazı örneklerinin ön yüzünde de şimşek demeti ve baykuş betimli kontrmarklar olduğu belirtilmektedir (s. 37). Bu betimlerin tümü, belirtilen serilerin ön ve arka yüzlerinde betimlenen Apollon, Athena ve Zeus'un simgeleri ve kutsal hayvanlarıdır. Bu nedenle de bu kontrmarklar kuvvetle muhtemel Aigai kentine aittirler.

“Apollon başı/Keçi başı” tipini taşıyan bir Aigai serisi haricinde, söz konusu sikkelerin birimlerinden bahsedilmemiş olmasıdır¹⁷. Halbuki bu bilgi, hangi birimlerdeki sikkelerin kentte ağırlıklı olarak dolaşımda olduklarını göstermesinin yanında kent sikkelerinin kaç birim olarak darp olunduğunu ve hangi dönemlerde hangi birimleri kullanıldığı gibi kentin ihtiyaç duyduğu sikkelerin üretimi ve kent ekonomisine ilişkin oldukça önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Fakat yine bu soruları cevapsız kalmıştır.

Bunlara ek olarak değinilmesi gereken bir başka önemli husus ise Aigai otonom sikkeleri için son derece önemli bir soru olan, bunların tarihlendirilmesi hususudur. Kentin söz konusu serilerinin tarihlendirilmesine ilişkin ilk bilgiler “*Aigai’in Sikkeciliği*”¹⁸ başlığı altında verilmektedir. Bu bilgiler şimdiye kadar yayımlanmış referans kaynaklarındaki bilgileri içermekte ve ayrıca otonom gümüş ve bronz sikkeler ile Roma şehir sikkelerine ilişkin de genel bilgiler verilmekte ve bunlar, kazılarda ele geçen sikkeleri de içeren ve yukarıda başlıkları aktarılan tablolarla desteklenmektedir (s. 23-49). Bu genel bilgilerin ardından sikkelerin tarihlendirilmesine ilişkin biraz daha ayrıntılı bilgiler, bu kez “*Kazıda Ele Geçen Aigai Sikkeleri*” başlığı altında verilmektedir (s. 35-41). Burada yer alan giriş mahiyetindeki metinde, monogramlı ve monogramsız örnekleri olan “Apollon/Keçi başı” ve “Athena/Zeus” tipli Hellenistik Dönem bronz serilerinin tarihlendirilmesine ilişkin görüşler aktararak bir tarihlendirme önerisinde bulunmaktadır (s. 35). Fakat nedense daha erken veya daha geç tarihli diğer emisyonlara değinilmemektedir. Buna karşın, değinilmeyen bu emisyonlar ve yukarıda belirtilen iki seri (toplam 8 seri) katalogdaki kronolojiyi takip edecek şekilde, her bir tip için katalog numaraları da parantez içinde belirtilerek, “*Otonom Sikkeler*” alt başlığı altında anlatılmakta ve yeni tarih önerileri getirilmektedir. Buna ek olarak, bu kısımda yalnızca “Athena başı/Zeus” serisi, Yeni Bouleuterion’da ele geçen define bağlamında tarihlendirilmektedir (s. 37-38) (Define buluntularının nasıl değerlendirilmesi gerektiğine aşağıda ayrıntılarıyla değineceğim). Fakat, bu bölümde kentin Seleukos egemenliğinde darp ettiği altın ve gümüş serileri, posthumus III. Aleksandros gümüş serileri, stephanephoroi serisi ve otonom bronz serilerini kronolojik, tipolojik ve metrolojik açıdan

¹⁷ Söz konusu bu serinin büyük ve küçük (üç varyasyon) olarak iki birimde darp olunduğu belirtilmektedir (s. 35-36).

¹⁸ Bu başlıkta kullanılan “*Aigai Sikkeciliği*” doğrudan İngilizce “Coinage of Aigai” tanımlamasının bir çevirisi gibi görünmektedir. Ancak Türkçe literatürde “coinage” terimi “sikkencilik” olarak çevrilmemektedir/kullanılmamaktadır. Ülkemizde yapılan numismatik çalışmaların hemen tamamında “sikkencilik” yerine “sikke basımı, sikkeleri” tanımlamaları kullanılmaktadır. Konumuz bağlamında değerlendirecek, bu başlığın “Aigai Sikkeleri” olarak seçilmesi çok daha uygun olurdu. “Sikkencilik” tanımlaması yanlış olmamakla birlikte dönemsellik olarak bakıldığında doğru bir tanımlama olmaktan da uzaktır. Öyle ki, Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde kentler kendi sikkelerini darp ederken, bu dönemle birlikte artık her kentin kendine ait bir darphanesinin olmadığı, bunun yerine sikkelerin eyalet başkentleri veya diğer başka merkezlerde/kentlerde basılarak sikkesinin basılmasını isteyen kentlere gönderildiği bilinmektedir. Ortak darp-hane ve bağlantılı olarak kalıp paylaşımı konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Kraft 1972; Watson 2019.

inceleyen “The Coinage of Aegae in Aeolis” başlıklı A. Meadows’un 2025 tarihli çalışmasına başvurulmadığı görülmektedir ki bu kaynak ele alınan konuda yapılmış en kapsamlı ve en yeni tarihli çalışma olmakla birlikte mutlaka kullanılması gereken asıl kaynaktır. Yine aynı bölümde, “Yarı Otonom Sikkeler” başlığı altında da ön yüzünde hanedan üyelerinin baş/büstleri olmayan (pseudo-otonom) Roma şehir sikkeleri için de tarihlendirilme önerileri yapılmaktadır.

Sikkelere ilişkin tarihlendirme önerileri, genel olarak kontektsten bağımsız bir şekilde hali hazırda var olan çalışmalardaki farklı öneriler göz önüne alınarak yapılmıştır. Örneğin “Athena başı/Keçi protomu” tipini taşıyan seri için yapılan öneri şu şekildedir:

“Bu tipin örnekleri, önceki tipe oranla daha azdır ve diğer kaynaklarda da çok fazla yoktur. Ulaşabildiğimiz kaynaklardan, sadece SNG Mun Troas’ta 362-363 no’da iki örnek; SNG Turkey 9/2’de 46-49 no’da dört örnek; ayrıca “wildwinds.com”un Aiolia Aigai sayfasında iki ve CNG EA, 328, 168 no’da bir örnek bulunabilmektedir. SNG Mun Troas’da SNG Turkey 9/2’de ve CNG EA’da “MÖ 2 - 1. yüzyıl” olarak, “wildwinds.com”da ise “MÖ 300-200 olarak tarihlenmektedir. Arka yüzdeki etniğin kısa yazılması ve keçi protomunun üstünde yer alması, önceki tipe benzemektedir. Bu nedenle bu tipin, MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilmesi daha uygun gibi görünmektedir.”

Görüldüğü gibi söz konusu bu tarihlendirme önerileri, buluntu konteksti veya define bulgularına göre değil fakat bazı seriler için sikkeler üzerinde görülen ethnikonun yazılışı ve monogram gibi bazı kriterlerin değerlendirilmesi ile esas olarak yayımlanmış kataloglar ve bazı numismatik web sitelerinde verilen tarihler ile pseudo-otonom Roma şehir sikkeleri için RPC online web sitesi referansı bağlamında yapılmıştır. Ethnikon, monogram vb. gibi sikkelerin sahip oldukları özellikler dışında yukarıdaki örnekte aktarılan tarihlendirme yöntemi, yani daha önce yapılmış öneriler göz önüne alınarak bunlara göre ortalama bir tarihin önerilmesi, kontekt ve define bulgularından elde edilecek olası kanıtların eksikliğinde bilimsel olmaktan çok uzak ve aslına bakılırsa zaten var olan önerilerin bir nevi tekrarı niteliğindedir. Ayrıca, yukarıda sözü edilen ve yazarın kullanmadığı A. Meadows’un çalışması da yine kent sikkelerinin tarihlendirilmesi hususunda önemli bir kronoloji sunmaktadır. Yukarıda sözü edilen ve tarihlendirme yöntemi için referans alınan “wildwinds.com” ve “asiminorcoins.com” web siteleri müzayede şirketlerinin satış kataloglarında/web sitelerinde satışa sunulan sikkelerin bilgilerini kullanmaktadır ve onlar da yine yayımlanmış katalogları referans almaktadırlar. Bu nedendir ki sözü edilen web sitelerinin bilimsel bir çalışmada tarihlendirme önerisi için kullanılması uygun değildir.

Buluntu Yerleri ve Kontekt

Kazı sikkeleri söz konusu olduğunda, dikkat edilmesi gereken en önemli hususların başında söz konusu sikke buluntularının ele geçtiği buluntu yerleri ve kontektleri gelmektedir. Bunun yalnızca sikkeler için değil tüm arkeolojik buluntular için de belgelenmesi ve buluntuları değerlendirirken şüphesiz göz ardı edilmemesi gereken bir husus olduğunu belirtmeye gerek

yoktur. Fakat eserde, sikkelerin buluntu yerlerine ilişkin bilgiler yalnızca katalogda, katalog numarası ve kazı envanter numarasının altında verilmiştir. Bunun dışında, “*Kazılarda Ele Geçen Aigai Sikkeleri*” başlığı altında değerlendirilen ‘Athena başı/Zeus’¹⁹ tipini taşıyan otonom bronz serinin değerlendirildiği kısımda bahsedilmektedir (s. 37-38). Buna göre, 100’ün üzerinde örneği bulunan söz konusu seriden 15 adedinin bouleterionun “4 Nolu Oda’sında” bulunan bir define olduğu bilgisi verilirken, aynı bilgi bu kez defineye yer alan diğer sikkelere ilişkin bilgilerle birlikte “*Toplu Olarak Ele Geçen Sikkeler*” başlığı altında verilmektedir (s. 45 no. 1). Aynı yerde kazılarda bulunan diğer defineler hakkında da bilgiler verilmektedir (s. 45). Bu bilgilerin dışında eserde sikkelerin buluntu yerlerine ilişkin ne bir harita ne bir tablo hazırlanmış ne kontekst bilgisine yer verilmiş ve ne de bir değerlendirme yapılmıştır. Bu durum, eserin en büyük eksikliklerinden birisi olmakla birlikte bunun göz ardı edilmesi nedeniyle sorulması beklenen fakat ne yazık ki sorulmayan pek çok sorunun cevabını da yanıtsız bırakmaktadır.

Sikke Dolaşımı

Eserde kazılarda bulunan sikkelere ilişkin göz ardı edilen bir başka husus ise sikke dolaşımıdır. MÖ 4-1. yüzyıl ve Roma şehir sikkelerine ilişkin hazırlanmış tablo ve “*Sonuç*” bölümündeki birkaç cümle dışında, ki burada dolaşımdan bahsedilmemektedir, kentteki sikke buluntularının genel dağılımına hiç değinilmemiştir. Katalogda yer alan Roma İmparatorluk ve Bizans sikkeleri de aynı şekilde ele alınmıştır. Halbuki, bir kentte bulunan farklı kentlerin sikkeleri buluntu yoğunluğuna göre önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin bir kentte bulunan yabancı sikkeler, ait oldukları kent ile bulundukları kent arasında bir etkileşime işaret edebilirler. Ancak burada çok dikkatli olunması gerekmektedir, zira yaygın olarak yapılan bir yanılsaya çok kolay bir şekilde düşülebilmektedir. Bu yanıls, kitabın “*Sonuç*” bölümünde belirtildiği gibi bu ilişkinin ‘ticari’ bir ilişki olduğu yanılgısıdır. Buna göre, söz konusu bölümde Aigai kentinin MÖ 4-1. yüzyıllar arasında “... ticari ilişki açısından en yoğun olduğu şehirler Myrina, Kyme, Temnos, Pergamon, Elaia vb.” ve Roma İmparatorluk Dönemin’de de “... ticari ilişki açısından en yoğun olduğu şehirler Smyrna, Pergamon, Elaia, Magnesia ad Sipylum, Kyme, Myrina vb.” olarak belirtilmiştir. Bu değerlendirmenin söz konusu kentlere ait otonom ve Roma şehir sikkelerinin buluntu sayılarına göre yapıldığı anlaşılmaktadır²⁰. Temel bir numismatik bilgi olarak öncelikle belirtmek gerekir ki otonom bronz veya Roma şehir sikkeleri yalnızca basıldıkları kentlerde geçerlidir ve bu kentin sınırları dışına çıktığında herhangi bir geçerlilikleri yoktur²¹. Dolayısıyla bir kette bulunan yabancı sikke

¹⁹ Söz konusu bu seri “(5) *Athena başı x Zeus: (Katalog No: 471-582)*” alt başlığı ile belirtilmiştir.

²⁰ “*Kazıda Ele Geçen Sikkelerin Orijinleri, Özellikleri ve Sayıları*” başlığı altındaki tabloya bakıldığında, MÖ 4-1. yüzyıl için söz konusu bu kentlere ait sikkelerin sırasıyla 40, 28, 17, 16, 13 adet ile temsil edildikleri görülürken, Roma İmparatorluk Dönemi için sözü edilen kentlerin de sırasıyla 28, 18, 14, 13, 12, 10 adet ile temsil edildikleri görülmektedir.

²¹ Bir kente ait otonom bronz sikkenin bir başka kentte geçerliliği, söz konusu yabancı sikke üzerine ulaştığı kente ait belirtici bir unsurun yer aldığı (kentin episemonu gibi) kontrmark vurularak sağlanmaktadır. Aksi

buluntuları ancak insan hareketliliği ile açıklanabilir. Öte yandan, Aigai örneğinde olduğu gibi, kentler arasındaki ticari bir ilişkiyi belirleme noktasında buluntu sayılarının fazla olması da tek başına yeterli değildir. Böyle bir ticari ilişkiden söz edebilmek için sikke buluntularına ek olarak bunların buluntu yeri ve kontekst bilgileri ile ticarete ilişkin arkeolojik veya epigrafik kanıtlara da ihtiyaç vardır.

Ayrıca, yine sikke dolaşımı bağlamında Roma İmparatorluk ve Bizans sikkeleri için herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Halbuki söz konusu dönemlerdeki sikke dolaşımı, bir başka deyişle grafik olarak hazırlanacak kazılarda bulunan sikkelerin imparatorlara göre sayısal dağılımı ve bunun diğer merkezlerle (veya aynı bölge ve Anadolu geneliyle) karşılaştırılması gerekirdi²². Böylece söz konusu dönemlerde kentteki sikke dolaşımı ve ayrıca sikkelerin dağılım yoğunluklarındaki anomalilere göre de (belirli dönemlerde karşılaştırılan merkezlere göre çok fazla veya çok az temsil edilme durumları) kenti etkileyen olası olayların (deprem, askeri bir hareketlilik veya imar faaliyeti vb.) tespiti yapılabilirdi²³. Elbette bu tür bir karşılaştırma yaparken define buluntuları dışarıda bırakılmalıdır. Çünkü defineler saklandığı/gömüldüğü için bilinçli olarak dolaşımdan kaldırılmış sikkelerdir, ki aşağıda açıklanacağı üzere, tekil buluntulardan farklı bir yöntemle göre ele alınarak değerlendirilmelidir.

Definelerin Değerlendirilmesi

Doğası gereği tekil buluntulardan farklı bir bağlamı olan defineler/toplu buluntular, numismatik yöntem gereği farklı bir şekilde değerlendirilirler. Elbette, buluntu yeri bilinmeyen defineler değil fakat kazı buluntusu defineler değerlendirirken tıpkı tekil buluntular gibi kontekstinden bağımsız değerlendirilememeleri gerekir. Fakat ne yazık ki, tıpkı incelenen bu eserde ve ülkemizde yapılmış bazı çalışmalarda olduğu gibi defineler bağlamından koparılarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu yapılırken de ya genel katalog içine alınmakta ya da definenin tümü değil fakat içinden bir grup sikke ayrılarak bir çalışma konusu yapılmaktadır²⁴. Böyle olunca,

halde yabancı sikkeler ulaştığı kentin sikkeleriyle, tıpkı günümüzde olduğu gibi, belirli bir komisyon alınarak değiştirilmektedir.

²² Böyle bir karşılaştırma yapılabilmesi için yıllık ortalama kayıp sikke oranının hesaplanmasına yarayan, “Periyot başına düşen sikke sayısı / Periyot uzunluğu x 1000 / Toplam buluntu sayısı” formülü kullanılmaktadır. Formül için bk. Casey 1974, 41.

²³ Roma İmparatorluk Dönemi için söz konusu karşılaştırmalara örnek olarak bk. Tek 2002, 176-193; DeRose Evans 2018, 115-117; Köker 2022.

²⁴ Burada, müze koleksiyonlarında korunan definelerin tasnifine ilişkin de bir hatırlatma yapmakta yarar vardır. Maalesef, müze koleksiyonlarındaki defineler de çoğu kez, sayıca fazla oldukları ve aynı tip sikkeleri içerdikleri düşüncesiyle bölünmekte, bazen yalnızca bir adedi bazen de bir kısmı “envantere” alınırken kalan kısmı “etütlük” olarak ayrılmaktadır. Eğer sikkelerden sorumlu küratör definenin bu şekilde bölündüğünü bilmiyorsa bu durum araştırmacı için son derece sakıncalı olabilir. Çünkü defineyi oluşturan sikkelerden “envantere” alınmış yalnızca biri veya birkaçı çalışma konusu yapılacak fakat geri kalanı çalışma kapsamı dışında kalacaktır. Halbuki defineler toplu buluntular olmaları nedeniyle kesinlikle bölünmemeleri gerekmektedir. Dolayısıyla da müzelerde süregiden sikke envanter ve etütlük anlayışının (ve

numismatik yöntem gereği sorulacak doğru sorularla definelerden elde edilebilecek kapsamlı bilgilere de ulaşmak mümkün olmamaktadır. Define buluntuları ister aynı kente ister farklı kentlere ait sikkelerden oluşsun, bunların olası kronolojileri ve tarihlendirilmeleri hususunda oldukça önemli veriler sunarken, definenin nasıl bir define olduğu (panik definesi, tasarruf definesi veya kayıp kese definesi), sikke dolaşımı ve sikkelerin tedavül süreleri veya bulunduğu kontekstin tarihlendirilmesi gibi farklı soruların cevaplarına ilişkin de bilgiler barındırmaktadır²⁵.

İncelenen eserde Aigai kazılarında bulunan defineler “*Toplu Olarak Ele Geçen Sikkeler*” başlığı altından ele alınmıştır (s. 45). Burada, “*Yukarıda listelenen sikkelerden bir kısmı, define olarak değerlendirilebilecek şekilde, toplu olarak ele geçmiştir*” ifadesiyle, toplam beş adet define maddeler halinde sıralanarak, buluntu yerleri ile definenin içeriği ve tarihleri hakkında kısaca bilgiler verilmektedir. Buna göre kazılarda bulunan 1, 2 ve 5’inci defineler Hellenistik, 4’üncü define MS 1-3. yüzyıl Roma şehir ve 3’üncü define de MS 12-13. yüzyıl Bizans sikkelerinden oluşmaktadır. Bunlardan 1’inci define Aigai (13 adet) ve Thyateira (1 adet) sikkelerinden, 2’nci ve 5’inci defineler ise yalnızca Aigai sikkelerinden (ilki 12 adet ve ikincisi 22 adet), 3’üncü define billon trachy (22 adet) ve 4’üncü define de farklı kentlere ait sikkelerden (70 adet) oluşmaktadır.

Söz konusu defineleri oluşturan sikkelerin bazıları hariç²⁶ tümü, yukarıda aktarılan ifadede de anlaşılaacağı üzere, oluşturulan katalogta ilgili dönemlere ait başlıklar altında²⁷ sıralanarak bağlamından koparılmıştır. Öte yandan, definelerle ilgili bilgi verilen kısımda buluntu yerleri belirtilmekle birlikte, eserin geri kalanında olduğu gibi kontekstlerinden söz edilmemektedir. Bu nedenle 1., 2. ve 5. defineler ışığında, özellikle Aigai’nin bronz serilerinin kendi içindeki kronolojisi ve tarihlendirilmesi konusunda ne yazık ki hiçbir değerlendirme yapılmamıştır. Benzer şekilde, 4. definedeki ve bir kısmının teşhis edildiği anlaşılan farklı kentlere ait sikkeler hakkında da herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu kentlerin hangileri olduğunu öğrenmek için okuyucunun eserin 47. dipnotunda verilen katalog numaralarını tek tek kontrol etmesi gerekmektedir. Bu durum, bilimsel bir yayında verilerin eksiksiz sunulması ve doğru bir yöntemle değerlendirilmesi ilkesinin göz ardı edildiğinin bir başka göstergesidir. Ayrıca, ilgili kısımda parantez içinde verilen katalog numaraları sayıldığında, Bizans sikkelerinden oluşan 3. define-den kataloga alınan sikkelerin sayısının 20 olduğu görülmektedir. Bu da iki sikkenin ya kataloga

dolayısıyla da tasnif şeklinin) kesinlikle gözden geçirilmesi ve numismatik bilimi gereği, tıpkı İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Avrupa müzelerindeki sikke koleksiyonlarında olduğu gibi, düzenlenmesi gerekliliğinin elzem olduğunu ayrıca hatırlatmak isterim.

²⁵ Define buluntularının değerlendirilmesiyle ilişkili olarak bk. Butcher 2019; Duyrat 2016; Christensen 2004

²⁶ 14 Aigai ve 1 Thyateira sikkesi olmak üzere toplam 15 bronz sikkeden oluşan 1. definedeki, ön yüzü tanımlanabildiği hâlde Aigai kentine atfedilmeyen bir sikkenin kataloga alınmadığı belirtilmektedir (s. 45).

²⁷ 70 adet Roma şehir sikkesinden oluşan 4’üncü definede yer alan fakat teşhisi yapılamayan ve dipnot 47’de verilen katalog numaralarından anlaşıldığına göre 19 adet sikke “*Tespit Edilemeyenler*” kataloguna alınmıştır.

alınmadığını ya da katalog numaralarının eksik verildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Aigai kazılarında ele geçen definelerin bağlamlarından koparılarak genel katalog içine alınması, her bir definenin bir bütün olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca defineler, diğer sikke buluntularında olduğu gibi numismatik yöntem çerçevesinde değerlendirilmemiş ve dolayısıyla bu buluntulardan elde edilmesi beklenen bilgilerin hiçbirine ulaşılamamıştır.

Yazım Hataları ile Kullanılan Bazı Terim/Tanımlamalara İlişkin Hususlar

Son olarak da kitabın genelinde görülmemekle birlikte olasılıkla gözden kaçan bazı şahıs adları ile tanım ve terimlerde görülen yazım hatalarına, pek çok eserde de sıklıkla rastlandığı için değinmekte yarar vardır. Kitabın başlığında yer alan kent ismi Aigai büyük harfle yazıldığı halde, Grekçe alfabede yer almayan “i” harfi kullanılmıştır. Diğer bazı yazım hatalarını ise şu şekilde sıralayabiliriz: “*Neron*” (s. 33) değil Nero, “*Claudiuslar Hanedanı*” (s. 136) değil Iulius-Claudiuslar Hanedanı, “*Domitian-Hadrian?*” (kat. no. 37) değil Domitianus-Hadrianus?, “*tropy*” (kat. no. 29) değil trophe, Ayrıca, 23. sayfada bir sikkenin arka yüzündeki çukur, yani incus, için “*zimba çukurluğu*” tanımı kullanılmıştır. Ancak yazarın kullandığı bu tanımlama doğru değildir. Söz konusu sikkedeki gibi sikkelerin arka yüzlerinde yer alan çukurlar (incus) arka yüz kalıbının oluşturduğu bir çukurdur ve bu nedenle de “*zimba çukuru*” olarak tanımlamak doğru değildir. Öyle ki Türkçe numismatik terminolojide de genel olarak incus tanımı kullanılmaktadır.

Sonuç

Burada mercek altına alınan eser, yazarın “*Giriş*” bölümünde “*Bu çalışma, doğrudan, kazıda ele geçen sikkelerin tanıtımını ve istatistiki bilgilerini vermeyi amaçlamaktadır*” cümlesiyle dile getirdiği gibi kazı buluntuların tanıtımını yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca cümlelerin devamında, Aigai sikkelerinin birkaç başlık altında değerlendirildiği de belirtilmiştir. Dolayısıyla da kazı sikkeleri ile Aigai sikkelerinin tanıtımından başka bir amaç edinmeyen bu çalışma numismatik yöntem açısından, yukarıda da ayrıntılarıyla değinildiği gibi, pek çok eksikliği de beraberinde getirmektedir. Öyle ki bu tanıtım, sunulan tabloları saymazsak, tamamen Aigai sikkelerine odaklanmakta ve ne yazık ki kazılarda bulunan diğer sikkeleri göz ardı etmektedir. Öte yandan, ele alınan Aigai sikkeleri de numismatik yöntem açısından son derece yetersiz bir biçimde değerlendirilmektedir. Hâlbuki kazı sikkelerini ele alan bir çalışmanın, kazılarda bulunan tüm sikkeleri numismatik yöntem çerçevesinde değerlendirmesi beklenir. Ancak bu eser, söz konusu beklentiyi karşılayamamaktadır.

Kazı sikkeleri ele geçtikleri alan (kent, yapı, vb.) bağlamında oldukça değerli bilgiler barındırmaktadır. Bu bilgilere ulaşabilmek için öncelikle numismatik değerlendirme yöntemleri konusuna hâkim olmak gerekmektedir ki doğru sorularla buluntuların barındırdığı nice değerli bilgi ortaya çıkarılabilsin. Fakat, salt bir katalog ve bunun tanıtımı ile yola çıkıldığı takdirde, bu çalışmalar, var olan örneklerle yeni birkaçının daha eklendiği, zaten halihazırda bilinen şeyler

etrafında dolanmaya devam eden ve birbirini tekrar eden veriler kümesinden öteye gidemediği gibi maalesef alanına yeni bir bilgi de sunmazlar. Bu durum, tüm arkeolojik malzemeler için de geçerlidir. Burada mercek altına alınan eser de kazı sikkelerine ilişkin verilen ve yukarıda değinilen birkaç husus dışında, ne yazık ki bu kapsamda yer almaktadır.

Sonuç olarak “*Aigai Sikkeleri*” başlıklı eserde, 2004-2016 yılları arasında yürütülen kazılarda bulunan sikke buluntuları (tekil ve define buluntuları) ile Aigai sikkeleri numismatik yöntem göz ardı edilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Bu durum, eserin en büyük eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu bağlamda sorulması gereken soruların hiçbirisi sorulmamış ve cevaplanmamıştır. Bundan kaynaklı olarak incelenen malzeme bağlamında ulaşılmaması beklenen numismatik bilgiler ile kentin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihine ışık tutabilecek pek çok bilgiye ulaşılamamıştır. Dahası, söz konusu bilgilere ulaşabilmek için okuyucunun, yazar tarafından sorulması beklenen ancak sorulmayan soruları sorması, doğru istatistiki verilere ulaşabilmek için esere konu olan sikkelerin bir kısmını daha ayrıntılı incelemesi ve elde ettiği tüm yeni verileri kendisinin değerlendirmesi gerekmektedir. Tüm bu noktalar, her ne kadar amacı Aigai sikkelerini tanıtmak olarak belirtilse de burada mercek altına aldığım eserin bilimsel bir çalışmadan beklenmeyen pek çok eksikliği barındırdığını ve ne yazık ki bu haliyle herhangi bir çalışmaya gereği gibi bir referans oluşturamayacağını gözler önüne sermektedir.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Metni okuyarak değerli görüş ve katkılarını esirgemeyen Dr. Salih O. Akgönül’e teşekkür ederim. Metinde tırnak içine alınarak yatık/italik olarak yazılmış kısımlar bu yazıda incelenen eserden yapılmış doğrudan alıntılara işaret etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Baldus H. R. 2006, *Didyma. Fundmünzen aus den Jahren 1962-1998*. Mainz am Rhein.
- Bennett R. 2017, "Johnston and the So-called 'Pseudo-Autonomous' Coins Thirty Years on". NC 177, 185-200.
- Butcher K. 2019, "Hoards, single finds and monetary circulation". Eds. S. Frey-Kupper, C. Stannard & N. Wolfe-Jacot, *Context and Contextualization of Coin Finds. Proceedings of the Sixth International Colloquium of the Swiss Group for the Study of Coin Finds (Geneva, March 5th-7th 2010)*. Geneva, 47-58.
- Butcher K. 1988, *Roman Provincial Coins: An Introduction to the Greek Imperials*. London.
- Casey J. 1974, "The Interpretation of the Romano-British Site Finds". Eds. J. Casey & R. Reece, *British Archaeological Reports 4. Coins and the Archaeologist*. Oxford, 37-51.
- Christiansen E. 2004, "Chapter 1: The Evidence of Coin Hoards". *Coinage in the Roman Egypt The Hoard Evidence*. Aarhus, 13-31.
- Demirel Gökalp Z. 2009, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*. Ankara.
- DeRose Evans J. 2018, *Coins from the Excavations at Sardis: Their Archaeological and Economic Contexts Coins from the 1973 to 2013 Excavations*. Cambridge, Massachusetts/London.
- Duyrat F. 2016, "Introduction. Hoard and Treasure". *Wealth and Warfare The Archaeology of Money in Ancient Syria*. New York, 9-12.
- Howgego C. 1985, *Greek Imperial Countermarks, Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire*. London.
- Johnston A. 1985, "The So-Called 'Pseudo-Autonomous' Greek Imperials". ANSMN 30, 89-112.
- Jones T. B. 1963, "A Numismatic Riddle: The So-Called Greek Imperials". *Proceedings of the American Philosophical Society* 107/4, 308-347.
- Katsari C., C. S. Lightfoot & A. Özme 2012, *The Amorium Mint and the Coin Finds*. Berlin.
- Köker H. 2022, "Seyitömer Höyük Kurtarma Kazıları Sikke Buluntuları". Ed. S. Ünan, *Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989-2021*. Ankara, 793-817.
- Kraft K. 1972, *Das System der Kaiserzeitlichen münzprägung in Kleinasien*. Berlin.
- Meadows A. 2025, "The Coinage of Aegae in Aeolis". Eds. P. P. Iossif & Y. Stoyas, *Fleur de Coin. Studies Offered to François de Callataÿ by His Students and Friends (Phronesis 1)*. Athens, 86-125.
- RCV I Sear D. R. 2000, *Roman Coins and Their Values. Volume I: The Republic and Twelve Caesars 280 BC - AD 96*. London.
- RCV II Sear D. R. 2002, *Roman Coins and Their Values. Volume II: Nerva to Overthrow of the Severans AD 96 - AD 235*. London.
- RCV III Sear D. R. 2005, *Roman Coins and Their Values. Volume III: The Accession of Maximinus to the Death of Carinus AD 235-285*. London.
- RIC V/1 Webb P. H. 1972, *The Roman Imperial Coinage. Vol. V. Part I. Valerian I to Florian*. Eds. H. Mattingly & E. A. Sydenham. London.
- RPC I Burnett A., M. Amandry & P. P. Ripollès 1992, *Roman Provincial Coinage. Volume I: From the death of Caesar to the Death of Vitellius (44 BC-AD 68). Part I: Introduction and Catalogue, Part II: Indexes and Plates*. London.
- RPC III Amandry M. & Burnett A. 2015, *Roman provincial Coinage Volume III: Nerva, Traian and Hadrian (AD 96-138) Part I: Catalogue, Part II: General Introduction, Indexes and Plates*. London/Paris.
- RSC II Seaby H. A. 1979, *Roman Silver Coins. Volume II: Tiberius to Commodus*. London.
- RSC IV Seaby H. A. 1982, *Roman Silver Coins. Volume IV: Gordian III to Posthumus*. London.
- Sancaktar H. 2020, *Yozgat Müzesi Geç Roma Sikkeleri*. Konya.
- SBCV Sear D. R. 2006, *Byzantine Coins and their Values*. London.

- SGCV I Sear D. R. 1978, *Greek Coins and their Values. Volume I: Europe*. London.
- SGCV II Sear D. R. 1979, *Greek Coins and their Values. Volume II: Asia and North Africa*. London.
- SGIC V Sear D. R. 2001, *Greek Imperial Coins and their Values*. London.
- Tek A. T. 2002, *Arykanda Kazılarında Bulunan Antik Sikkeler Üzerine Yeni İncelemeler: 1971-2001 Sezonları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Tekin O. 1993, *Antik Anadolu Nüsmatiği Bibliyografyası*. İstanbul.
- Tekin O. 1999, *Yapı kredi Koleksiyonu Bizans Sikkeleri*. İstanbul.
- Tekin O. 2025, *Roma ve Bizans Dünyasında Para. Tarihi Sikkelerden Okumak*. İstanbul.
- Travaglini A. & Camilleri V. C. 2004, *Hierapolis di Frigia Le Monete Campagne di Scavo 1957-2004*. İstanbul.
- Uğuz H. 2026, *Konya Müzesi Geç Roma Sikkeleri*. Konya.
- Voegtli H. 1993, *Die Fundmünzen aus der Stadgrabung von Pergamon*. Berlin-New York.
- Watson G. 2019, *Connections, Communities and Coinage. The System of Coin Production in Southern Asia Minor AD 218-276*. New York.
- Watson G. 2017, “Die-sharing and the ‘Pseudo-Autonomous’ Coinages”. NC 177, 201-211.
- Weiss P. 2005. “The Cities and Their Money”. Eds. C. Howgego, W. Heuchert & A. Burnett, *Coinage and Identity in the Roman Provinces*. Oxford, 57-68.